

KANSALLISHENKI KILPAKENTILLÄ

MARKO LEHTI

Kansojen kilvoittelu kunniasta

Kansallisuusaatteen ja urheilun pyhä liitto¹

Suomen olympiamenestys Sydneyn kisoissa ei ollut mitaleilla mitattuna suuri, mutta harvoista mitaleista otettiin julkisuudessa kaikki irti. Arsi Harjusta ja kumppaneista tehtiin mediassa myyttisiä kansallissankareita, joiden menestys tuli olla koko Suomen kansan ylpeyden aihe. Urheilu määritti suomalaisten paikan kansojen hierarkiassa. Tässä artikkelissa tarkastellaan kansallisuusaatteen ja urheilun suhteen syntyä 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa.

■ Urheilukilpailuista on muotoutunut 1900-luvun kuluessa yksi länsimaisen elämäntavan suosituimmista massojen vapaa-ajan viihdyttäjistä. Erilaiset urheilutapahtumat liikkuvat joka viikko valtavia ihmismääriä, ja tuhannet ja taas tuhannet kerääntyvät seuraamaan television ääressä joka ilta alati kasvavaa kirjoa erilaisia kilpailuja. Urheilusta on kasvanut massojen liikuttaja, mutta myös ihmisten arkipäivän täyttävä ja sen merkityksellistäjä. Lukuisille jalkapallojoukkueiden kannattajille urheilu ei ole enää ainoastaan harmitonta vapaa-ajan täytettä, vaan oman sosiaalisen identiteetin tärkein perusta. Jalkapallojoukkueesta on muotoutunut näin sosiaalisen elämän koordinaatti

ja jokainen ottelu on riitti, jossa vahvistetaan ja uusinnetaan omaa identiteettiä.

Urheilu rakentaa monenlaisia sosiaalisia identiteettejä: luokkatietoisuutta, josta hyvä esimerkki ovat työväestön erilliset urheilujärjestöt; ryhmäsidonnaisuuksia pienempien aktivistiryhmien keskuudessa (esimerkiksi tietyn joukkueen fanit); paikallispatritismissä kun oman kylän poika tai tyttö voittaa naapurin; ja tietenkin kansallisuustunnetta. Urheilu luo hetkeksi arjen yläpuolelle nousevan tunteen kuulumisesta johonkin suureen yhteisöön. Näin "kuvitellusta yhteisöstä" tehdään todellinen.² Urheiluhistoriaa ei tule tarkastella ainoastaan tulosten ja suoritusten historiana tai ruumiinkulttuurina, vaan olennaista on kohdistaa huomio myös urheilun välittämiin tai urheilun kautta välitettyihin poliittisiin viesteihin.

Kansallisuusaate kietoutuu urheilussa parhaiten kansainvälisen kilpailutoiminnan ympärille, koska siinä kansa ja urheilija tai kansa ja joukkue personifioituvat usein yhdeksi ja samaksi. Kansainvälinen kilpaurheilutoiminta alkoi jäsentyä omaksi sektorikseen vasta 1800- ja 1900-luvun vaihteessa. Laajojen urheilua seuraavien kansanjoukkojen keskuudessa kansainvälinen kilpailutoiminta saavutti sen arvostuksen ja merkityksen, joka sillä nykyään on, vasta 1920-luvulle tultaessa. Urheilukulttuuri popularisoitui vähitellen ja urheilu muuttui harvojen huvista massojen viihteeksi.

Puhuttaessa kilpaurheilusta kansallisena riittinä taustalla on ajatus kansasta "kuviteltuna yhteisönä". Tämä *Benedict Andersonin* lanseeraama metafora ei tarkoita, etteikö kansakunta olisi olemassa, eikä se väitä, että se olisi jotenkin epäaito yksikkö.

Andersonin ajatus on, että vain hyvin pienet yhteisöt, joissa kaikki tuntevat toisensa, voivat olla ”todellisia” yhteisöjä. Suuret yhteisöt, jotka koostuvat miljoonista ihmisistä kuten kansakunnat, ovat kulttuurisen kuvittelun tuotoksia, mutta ne ovat myös tapa hahmottaa ja jakaa todellisuutta. Tällaisten yhteisöjen rakentaminen vaatii lukuisia yhteisiksi koettuja myyttejä, traditioita ja symboleita, jotka antavat tälle kuvitellulle yhteisölle konkreettisen muodon ihmisten mielissä.³ Kilpaurheilu ja erityisesti kansainvälinen kilpaurheilu voidaan nähdä yhtenä tällaisena muistuttajana. Kun suurin osa kansallisista symboleista ja traditioista kuului 1900-luvun alkupuolella korkeakulttuuriin ja suuriin juhlapyyhiin, kilpaurheilu tunkeutuu syvälle massojen arkeen.

Kansainvälisen kilpaurheilun merkitys kansallisen identiteetin rakentajana on itsestään selvää, mutta kuinka vanhasta ilmiöstä oikeastaan on kysymys? Kehitys on läheisessä suhteessa sääty-yhteiskunnan hajoamisen ja uudenlaisen julkisuuden synnyn kanssa. Modernia kilpaurheilua ei ole ilman yleisöä ja kääntäen koko tapahtuma on tavallaan yleisöä varten. Urheilu välittää aina lukuisia tarinoita ja sen seuraaminen on näiden tarinoiden tulkintaa tai erilaisten asioiden muistamista ja toisten unohtamista. Kiinnostava kysymys on, kuinka paljon varhaisessa kilpaurheilussa oli kysymys tietoisesta pyrkimyksestä luoda yleisölle illuusio, jonka kautta oli mahdollista unohtaa ankea arki ja sen sisältämät yhteiskunnalliset ristiriidat ja korvata arjenharmaus yleillä mielikuvilla kansakunnasta.

Kilpaurheilu – massojen liikuttaja

Urheilun eurooppalaisessa kehityksessä erotetaan tavallisesti neljä pääsuuntausta: saksalainen voimisteluliike (*Turnbewegung*); ruotsalainen voimistelujärjestelmä (*gymnastik*); englantilaisen yläluokan gentleman-urheilu (*sports*) ja lopulta valtavirtana moderni kilpaurheilu. Kolmen ensimmäisen ilmiön aatteelliset juuret olivat valistuksen ajan kasvatusopeissa, jotka kohottivat ruumiin jalostamisen osaksi henkistä jalostamista. Tuolloin ruumiillisesta liikunnasta tehtiin hyve ja sen harjoittamisesta velvoit-

te väylänä täydelliseen itsehillintään.

Saksalainen voimisteluliike syntyi 1800-luvun ensivuosisikymmenillä. Siihen liittyi voimakas kasvatuksellinen ja sotilaallinen luonne ruumiin sitkeyden ja notkeuden kehittäjänä ja kurinalaisuuden opettajana. Ruotsalainen gymnastik taas perustui tieteellis-perustaisiin fysiologis-anatomisiin ihanteisiin; siinä pyrittiin järjestämään liikkeen elimistön omien funktioiden mukaisesti.⁴ Molemmat edustivat ajatusta aktiivisesta kaikkien liikunnasta, eikä varsinaisen kilpailullinen aspekti niihin vielä kuulunut. Julkisuus oli kuitenkin jo osa voimisteluideologiaa erilaisten näytösten kautta. Erityisesti Saksassa järjestettiin kansallisten juhlapäivien yhteydessä voimistelunäytöksiä, joissa esiteltiin useita kansallisia symboleita kuten hymnejä ja lippuja. Näin voimistelunäytöksillä kerrottiin jo yleisölle kansallista viestiä, mutta yleisö oli vielä pääosin säätyläistä ja näytökset sulautuivat osaksi laajempaa 1800-luvun kansallisuusaatteen pyrkimystä luoda erilaisia juhlatraditioita kansallisuuden ympärille.

Englantilaisperäinen gentleman-urheilu perustui samaan aatteelliseen perustaan, ruumiin kunnon kehittämiseen. Urheilusta tuli 1800-luvulla pakollinen osa yläluokan kasvatusta. Siinä harjoitettiin erilaisia elitistisiä välinelajeja kuten purjehdusta, metsästystä tai tennistä. Monien nykyisten lajien ja niiden sääntöjen juuret ovat tässä englantilaisessa gentleman-urheilussa ja esimerkiksi vuonna 1848 viisi englantilaista collegea loi jalkapallon sääntöjen perustan, ns. Cambridge Rules. Myös yleisurheilua harjoitettiin näissä yläluokan kasvatuslaitoksissa. Ilmiö ei tietenkään rajoittunut yksinomaan Englantiin vaan levisi siltä Yhdys-

1. Artikkelin varhaisempi versio on julkaistu Turun yliopiston historian laitoksen julkaisussa n:o 53. Arjen muisti ja unohtus. Jokapäiväinen elämä historian valloissa ja varjoissa. Toim. T. Syrjämää. Turku 1999.

2. *Barrie Houlihan*, Sport, national identity and public policy. *Nations and Nationalism* 3(1) 1997, s. 121.

3. *Benedict Anderson*, *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism* (London 1983), s. 14–16.

4. *Seppo Hentilä*, Urheilu, kansakunta ja luokat. *Kansa liikkeessä*. Toim. R. Alapuro, I. Liikanen, K. Smeds & H. Stenius (Helsinki 1987), s. 216–218.

valtoihin ja Manner-Eurooppaan. Kyse oli kuitenkin vielä yläluokan omasta luokkatietoisuutta vahvistavasta rituaalista eikä massojen huvista.⁵

Voimistelua ja gentleman-urheilua luonnehti voimakas yläluokkainen leima, kun taas 1800-luvun loppupuolen urheilun uusin virtaus, kilpaurheilu, edusti enemmänkin rahvaankulttuuria. Organisoitun kilpaurheilun juuria ja erityisesti sen muuttamista massojen organisoiduksi huviksi voidaankin lähteä hakemaan rahvaan huvituksesta – sirkuksista ja kansanhuveista. Sirkus- ja tivoliuhvit sisälsivät 1800-luvun alussa monia voimailu- ja jonglööritemppuja, joissa oli selkeä urheilullinen ulottuvuus. Erilaiset seurueet kiersivät tuolloin Eurooppaa antaen näyttöjä erikoiskyvyistään; kuka järjesti pikajuoksuesityksiä, kuka taitoluistelunäytöksiä ja kuka painonnostoa.

Hyvä esimerkki näiden sirkuskiertueiden yhteydestä moderniin kilpaurheiluun ovat itävaltalaisen Carl Rappon suositut kiertueet 1800-luvun puolivälissä. Esimerkiksi Helsingissä vuonna 1845 järjestetty tilaisuus perustui painikilpailuihin. Rappo oli värvännyt kuusi voimamiestä, joiden mittelöä mainostettiin sanomalehdissä suurena ”olympillis-sankarillisena roomalaisena” tapahtumana. Samassa lehti-ilmoituksessa asetettiin myös painikilpailun säännöt ja voittajalle luvattiin palkinnoksi hopeinen mitali. Arvometallien totunnainen symboliikka – kulta voittajan, hopea kakkosen ja pronssi kolmannen sijan palkintona – ei ollut saanut vielä nykyistä merkitystään. Tässä tapahtumassa oli modernin kilpaurheilun piirteitä: voittaja ei ainaakaan periaatteessa ollut selvillä etukäteen, vaan kisa järjestettiin juuri voittajan löytämiseksi, ja etukäteen julkituodut kilpailun säännöt.⁶ Sirkusten ja tivoliurheilutoiminta oli suunnattu nimenomaisesti yleisölle tuottamaan tietty illuusio, joka auttoi unohtamaan ankean arjen. Se oli kirjaimellisesti sirkushuvia rahvaalle eikä sen kautta pyritty välittämään yleisölle mitään yhteiskunnallista viestiä.

Sirkus- ja tivolitoinnin ohella ruumiilliset kilpailut tulivat 1850- ja 1860-luvulla osaksi erilaisia kansanhuveja, joita alettiin

järjestää koko Euroopassa – mukaan lukien pieni pohjoinen Suomi – ensin suurten kaupunkien puistoissa ja sitten myös ympäri maakuntia erityisesti 1870-luvulta lähtien. Kansanjuhlat eivät olleet niinkään kaupallista toimintaa vaan säätyläisten hyväntekeväisyyttä rahvaan valistamiseksi. Suomessa näitä tilaisuuksia yksittäisten henkilöiden ohella järjestivät muun muassa Kansanvalistusseura, raittiusseurat ja vapaapalokunnat. Pääohjelmalla esitettiin usein kansallisia puheita, mutta suurimman huomion veivät erilaiset urheilutapahtumat – tankoonkiipeämiset, juoksukilpailut, painikilpailut ja säkkitappelut.⁷ Näin kansanjuhla voidaan pitää massaurheilutapahtumien alkuna, vaikka tapahtumien tarkoitettu pääpaino ei ollut urheilussa. Urheilun kautta ei vielä pyritty välittämään kansallista viestiä, vaan kilpailut olivat olennainen keino saada rekrytoitua juhlille myös sellaista väkeä, joka ei sinne muutoin olisi sivistettyväksi saapunut eli paljolti nuorempaa miesväestöä. Urheilu oli vielä väline eikä varsinaisen viestinviejän kansallisessa retorikassa.

Näissä varhaisissa kilpailuissa yhtyivät vuosisadan elitistisen voimistelukulttuurin aatemaailma ja uudenlainen kilpaurheilu, jossa olennaista ei ollut niinkään henkinen ylevöittäminen vaan kilpailun intohimoinen seuraaminen ja voittajan glorifiointi. Järjestäjien mielissä olivat yhä valistuksen ihanteet ruumiinkulttuurin kehittämisestä ja esimerkkien löytämisestä kansalle, kuten tuntematon suomalainen aikalaiskirjoittaja näiden kisailujen päämäärän ilmaisi:

”Voiton varsinaisena palkkana älköön niinkään olko se ulkonainen kalu tai esine, minkä esim. kiipimäpuun nenässä välkky, vaan pikemmin yleisön suosio ja oma viaton mielihyvä siitä, että omin voimin on kokeen suorittanut.”⁸

Tähän samaan liittyi erityisesti 1800-luvun lopulla joidenkin yksilöiden korottaminen kansallisiksi sankareiksi, esikuviksi koko kansalle. Toisaalta yleisö ja kilpailujen osantottajat osallistuivat varmasti niihin kisoihin puhdas kilpailujännitys mielessään, ja rah-

vas antoi näin säätyläisten järjestämille tahtumille oman tulkintansa.

Uudenlaisten massatapahtumien taustalla oli koko sääty-yhteiskunnan ajankäytön muuttuminen. Agraariyhteiskunnassa ei ollut varsinaista erillistä työ- ja vapaa-aikaa, vaan vasta moderni teollistuva maailma synnytti uudenlaisen jyrkän eron työn ja vapaa-ajan välille. Työpäivät olivat toki vielä 1800-luvulla niin pitkiä, että vapaa-aikaa ei varsinaisesti ollut kuin sunnuntaisin ja muina pyhäpäivinä. Kansanjuhlat ja urheilukilpailut olivat yksi tapa täyttää tämä uusi alue elämästä. Tuotteen kuluttajille juhlat olivat pakoa arjesta, mutta sen järjestäjille ne olivat sosiaalisen kontrollin väline. Hallitteisissa luokissa teollisuustyöväestön tai yleisemminkin rahvaan lisääntynyt vapaa-aika nähtiin jonkinlaisena uhkana; yleisen joutilaisuuden, juoppouden ja huonojen tapojen tai jopa koko yhteiskuntajärjestystä uhkaavien aatteiden leviämisen yllyttäjänä. Organisoidut massatilaisuudet olivat tällöin keino suunnata rahvaan vapaa-aikaa, auttaa unohtamaan yhteiskunnalliset vastakkainasettelut ja samalla myös valistaa, mikä useimmiten tarkoitti rahvaan kansallistunnon ja isänmaallisten arvojen kasvattamista.

Tultaessa 1870-luvulle kansantapahtumien yhteyteen syntynyt kilpailutoiminta täytti kilpaurheilun kaikki kriteerit, joita myöhemmin ruvettiin pitämään itsestäänselvyyksinä: tilaisuuksien julkisuus ja avoimuus, kilpailumatkojen pituuksista, välineistä ja säännöistä etukäteen sopiminen, tulosten mitattavuus ja vertailtavuus ja voittajien palkitseminen. Organisoidussa kilpailutoiminnassa myös kilpailujen aikataulu, pitopaikka ja ajankohta määritetään etukäteen. Puolueettoman kilpailutilanteen varmistaminen erimerkiksi tuomarin avulla lienee myös nykykäytännössä itsestäänselvyys.⁹

1800/1900-lukujen vaihteeseen tultaessa nämä uudenlaiset massatapahtumat menettivät osin kansanvalistuksellisen luonteen ja kaupallisuus murtautui myös tälle sektorille. Juhlat kansanomaistuiivat ja järjestäjät huomasivat jo pelkkien urheilukilpailujen houkuttelevan paikalle suuria joukkoja. Kilpaurheilu murtautui erilleen muista huveista omaksi sektorikseen, ja tätä kehitystä seu-

rasi myös nopea kilpaurheilun kansallinen ja sitten myös kansainvälinen organisoituminen. Tämä johti vuosisadan vaihteen urheilupolitiikassa todelliseen vastakkainasetteluun varhaisemman valtakäsityksen, voimistelun, ja uuden haastavan mallin, kilpaurheilun, välille. Voimisteluperinnettä kannattaneet vieroksivat kilpailullista aspektia. Tämä voidaan tulkita myös laajojen massojen vierastamiseksi ja pitäytymiseksi tietyn suljetun säätyläispiirin puitteisiin. Rintaman toisella puolella olivat kilpaurheilun kannattajat, joille oli olennaista kilpailu ja yleisö.¹⁰ Problemaattista on, mikä merkitys yleisölle annettiin, mitä yleisöä tavoiteltiin ja miten yleisö, ”rahvas”, itse ymmärsi urheilun. Kamppailussa oli selviä uuden epookin synnyn merkkejä; ajatus liikunnan merkityksestä oli muuttumassa. Voimistelu-suuntauksen kaikkien liikunta väistyi vähitellen kilpaurheilu-suuntauksen ”harvojen liikunta ja massojen huvi” -ajatuksen tieltä.

Ajatus urheilun kasvattavasta ja valistavasta vaikutuksesta jäi toki elämään ja tietyt aikaisemman vuosisadan käytännöistä siirtyivät voimistelun vuosisadalta myös kilpaurheilun vuosisadalle. Edeltävän vuosisadan käytännöistä amatööriyden glorifiointi säilyi pitkään myös 1900-luvun kilpaurheilussa; amatööri kisaili henkistä kasvuaan ajatellen eikä vain pelkästä raadollisesta voitontavoittelusta. Urheilun päämäärä ei saanut olla taloudellinen hyöty eikä rahapalkintoja yleensä sallittu kilpaurheilussa. Tämä 1800-luvun elitistisessä maailmassa

5. *David K. Kanin*, *A Political History of the Olympic Games* (Boulder 1981), s. 15–16. Ks. myös *Leena Laine*, *Urheilu valtaa mielet*. Suomi uskoi urheiluun. Suomen urheilun ja liikunnan historia. Toim. Teijo Pyykkönen. Liikuntatieteellisen seuran julkaisu n. 131 (Helsinki 1992), s. 108–113.

6. *Sven Hirn*, *Kaiken kansan hovit*. Tivolitoimintaamme 1800-luvulla. Suomen kirjallisuuden seuran toimituksia 443 (Helsinki 1986), s. 96–97; *Eeva-Liisa Lehtonen*, *Sporttituulia kansalle*. 1800-luvun kilpaurheilun alkulähteillä. Lahden kaupunginmuseo. Hihtomuseon julkaisuja n:o 3. (Lahti 1995), s. 12–15.

7. *Lehtonen* 1995, s. 48–56.

8. *Ibid.*, s. 24.

9. *Ibid.*, s. 8.

10. *Leena Laine*, *Suomi huippu-urheilun suurvaltana*. Suomi uskoi urheiluun. Suomen urheilun ja liikunnan historia. Toim. Teijo Pyykkönen. Liikuntatieteellisen seuran julkaisu nro 131 (Helsinki 1992), s. 117–119.

syntynyt näkemys kuitenkin johti ristiriitoihin, kun kilpaurheilutoiminta laajeni kaikkiin kansankerroksiin ja kun kansallisissa joukkueissa oli edustettuina niin työväestö kuin yläluokkakin. Tämän urheiluelitismen uhriksi joutuivat erityisesti suomalaiset yleisurheilijat, ja kuuluisin tapaus lienee Paavo Nurmen ammattilaiseksi tuomitseminen aivan Los Angelesin olympialaisten alla vuonna 1932. Vielä maailmansotien välisenä aikana ei tullut kysymykseenkään, että menetetyn työajan ansio olisi korvattu urheilijalle. Yläluokan urheilijoilla olikin varaa omalla kustannuksellaan irrottautua ansiotyöstä, mutta tavalliselle työläiselle se merkitsi armottoman suurta lovea vuotuisen ansioon. Kun muiden maiden urheilijat säilyivät kauan keski- ja jopa yläluokkaisina, Suomen joukkueen runko muodostui aina Tukholman kisoista 1912 lähtien työväestöstä.¹¹ Amatööriuspykälän ankarassa tulokinnassa törmäsivät yhteen olympialiikkeen isän vapaaherra Pierre de Coubertinin tapaisen ranskalaisen aristokraatin ja suomalaisen työläistaustaisen urheilija Paavo Nurmen maailmat ja tarpeet. Vastakkain olivat säätyläismaailman elitismi ja uuden modernin yhteiskunnan demokraattisuus.

Elitismi oli kuitenkin väistyvä piirre, ja kilpaurheilu levisi vähitellen kaikkiin kansankerroksiin. Muuttuminen massojen huviksi näkyy koko vuosisadan vaihteen Euroopassa. Esimerkiksi jalkapallo, joka oli 1800-luvun puolivälissä kehittynyt Englannissa eliittikoulujen aristokraattisten poikien riitiksi, levisi vuosisadan lopulla niin maantieteellisesti kuin sosiaalisesti. Vuosisadan vaihteessa Englannin jalkapalloliiga täytti jo kaikki massatapahtuman piirteet ja Englannin cupin loppuottelu saattoi jo vuosisadan alussa kerätä 150 000 katsojaa. Sunnuntain jalkapallo-ottelusta tuli vapaa-ajan tärkein täyte laajoille kansankerroksille. Jalkapallo omaksuttiin myös työväenluokan keskuudessa, ja se toimi myös työväenluokan oman identiteetin rakentajana. Urheilun seuraamisesta kasvoi näin elimellinen osa jokapäiväistä elämää: se oli toisaalta pakotie arjen harmaudesta, mutta myös väline löytää oma sosiaalinen paikka muuttuvassa yhteiskunnassa.

Kansallinen urheilunäyttämö

Olympia-ajatuksen ja -liikkeen historia kulki koko 1800-luvun ja 1900-luvun alun käsi kädessä urheilukulttuurin kehityksen kanssa, ja Olympia-termin tulokset heijastivat ajan näkemyksiä sekä urheilusta että kansallisuudesta. Kreikan olympiakisat olivat jo varhain ideaalikuva, jota käytettiin hyväksi luotaessa uusia traditioita kilpaurheilutapahtumille. Uuden olympiainnostuksen taustalla olivat arkeologisen tutkimuksen uudet antiikin olympiakisoja tarkentaneet löydöt, toisaalta kilpaurheilun modernissa yhteiskunnassa saavuttama asema. Nykyinen näkemys olympialaisista urheilun muotoon puettuna kansallisvaltioiden välisenä kilpailuna vakiintui kuitenkin hallitsevaksi ja kiistattomaksi vasta ensimmäisen maailmansodan jälkeen.¹²

Antiikin olympiakisojen löytämisen ja henkiin herättämisen historia on yllättävän pitkä ja olympialiikkeen isänä pidetty Pierre de Coubertin oli pikemminkin viimeinen lenkki pitkässä kehityksessä kuin uuden ajatuksen ensimmäinen esittäjä. Termi olympialaiset kisat oli käytössä jo 1600-luvulla, jolloin Englannissa järjestettiin ns. Robert Doverin olympiakisoja. Näiden suhde moderniin olympialiikkeeseen on kuitenkin etäinen ja enemmän terminologinen kuin sisällöllinen. Olympia-ajatus nostettiin laajemmin esille eri puolilla Eurooppaa 1800-luvulla ja varsinkin vuosisadan jälkimmäisen puoliskon aikana, jolloin ”olympialaisiksi” kutsuttuja kisoja järjestettiin eri maissa. Olympialiikkeen kehitys nosti esille kysymyksen, millä tasolla urheilutoiminta tuli organisoida ja tavallaan myös siitä, millaista yleisöä tavoiteltiin ja ennen kaikkea mikä miellettiin urheilukilpailujen tärkeimmäksi viestiksi suurelle yleisölle. Kansallinen ja kansainvälinen taso olivat tämän keskustelun vaihtoehdot.

Olympiakisojen kotimaassa Kreikassa ajatus kisojen henkiinherättämisestä oli esitetty jo 1800-luvun puolivälissä. Vuonna 1859 Evangelos Zappas järjesti ensimmäiset niin sanotut kreikkalaiset olympiakisat, ja ne saivat jatkoa kolmesti vuosina 1870, 1875 ja 1888. Zappasin kisat olivat hyvin yksiselitteisesti kreikkalainen tapahtuma, ja ne

Kilpabiibtäjiä 1890-luvulla. Kuva on julkaistu I. K. Inhan teoksessa "Suomi kuvissa" (1896).

järjestettiin korostamaan kreikkalaisuuden erinomaisuutta.¹³ Olympiakisoja käytettiinkin 1800-luvun jälkimmäisellä puoliskolla synonyyminä isohkolle amatööriurheilutapahtumalle eikä sillä ollut vielä nimenomaista kansojen välisen kilpailun merkitystä.

Saksassa varhainen kilpailutoiminta keskittyi erilaisten kansallisten festivaalien yhteyteen. Erästä 1800-luvun loppupuolen tärkeimmistä kansallisista juhlapyhistä vietettiin saksalaisten joukkojen Napoleon III:sta 2. syyskuuta 1870 lähellä Sedania saavuttaman voiton kunniaksi. Juhlapyhään liitettiin erilaisia käytäntöjä: jumalanpalveluksia, tanssiaisia ja erilaisia kansanomaisia kisailun muotoja. Kaikki tämä sosiaalinen aktiviteetti, joka sinällään oli neutraalia kisailua, sai kontekstinsa kautta voimakkaan nationalistisen leiman. Juhlat olivat kansallisia juhlia ja kaikki niissä järjestettiin viime kädessä saksalaisuuden korostamiseksi. Tästä taustasta johtuen oli varsin luonnollista, että kun urheilutoiminta organisoitui 1890-luvulla näiden kisojen pohjalta,

kisoja alettiin kutsua Saksan kansallisiksi olympiakisoiksi ja ne miellettiin selkeäksi vaihtoehdoksi samaan aikaan muotoutuvalle kansainväliselle olympialiikkeelle. Saksalaisen herra Witten vuonna 1896 julkaistun pamfletin mukaan kansainväliset olympiakisat olivatkin täysin absurdi ajatus. Muinaiset kreikkalaiset olivat hänen mukaansa olleet erityisen tietoisia helleenisyystään, ja kisat oli järjestetty kreikkalaisuutta korostamaan. Näin modernin olympia-aatteen tehtäväksi ajateltiin tietyn kansan yhtenäisyyden vahvistaminen kansallisten olympialaisten kautta.¹⁴ Koko Euroopassa olivat vastakkain vanha voimisteluideologia ja

11. *Ibid.*, s. 223–228.

12. *Kanin* 1981, s. 11–12.

13. *Wolfgang Decker & Anastasios Kivroglou*, *The First Greek Olympic Games of Zappas in 1859. Contemporary Studies in the National Olympic Games Movement*. Toim. Roland Naull (Frankfurt am Main 1997), s. 9–15.

14. *Roland Naul*, *The National Olympic Games Movement in Germany. Contemporary Studies in the National Olympic Games Movement*. Toim. Roland Naul (Frankfurt am Main 1997), s. 95–113.

uusi kilpaurheilu sekä ajatus urheilun kansallisesta ja kansainvälisestä organisoinnista.

Brittiläisessä imperiumissa käyty keskustelu kansainvälisen urheilun merkityksestä heijasteli varsin samoja tunteita kuin muualla Euroopassa, mutta se oli puettu vain kansallisen kaavun sijasta imperialistiseen asuun. Brittien keskustelu urheilun merkityksestä fokusoitui John Astley Cooperin jo vuonna 1891 esittämään ajatukseen suurten panbrittiläisten kisojen järjestämisestä. Ajatuksena oli koota imperiumin eri osia yhteen urheilun merkeissä ja vahvistaa imperiumin suuruutta yhteisen kilpailun voimalla. Kisat eivät tarkoittaneet kuitenkaan imperiumien eri kansojen yhteentuomista, vaan imperiumin eri puolilla asuvien anglosaksien yhteenkuuluvuuden kasvattamista britti-identiteetin merkeissä. De Coubertinin ajatus kansainvälisistä olympialaisista koettiin panbrittiläisten kisojen haastajana ainakin ideologisessa mielessä. Cooperin edustaman ajatusmallin mukaisesti ei ollut mitään mieltä järjestää kansainvälisiä kisoja, vaan kunkin kansakunnan ja erityisesti kansakunnista etevimmän, brittien, oli järjestettävä omat kisansa, joiden kautta oli mahdollista ylistää oman kansakunnan voimaa.¹⁵ Tässä kansallisten kisojen ajatuksessa itse kisajuhlat olivat tapahtuma, jonka haluttiin muistuttavan kansakunnan yhtenäisyydestä, mutta itse kilpailutilanne, todellisten tunteiden nostattaja, jätettiin avoimeksi yleisön omille tulkinnoille.

Kansainvälisen kilpaurheilun vastustus ei elänyt ainoastaan suurten kansojen keskuudessa, vaan samantapainen ilmiö on löydettävissä myös esimerkiksi Ruotsista. Vuonna 1901 Ruotsin urheilun keskusjärjestö, joka oli perustettu neljä vuotta aiemmin, organisoivat ensimmäiset pohjoismaiset kisat. Koska pohjoisuuden katsottiin symbolisoivan ruotsalaisuutta, kisat haluttiin järjestää talvella ja niiden sisältävän nimenomaisesti pohjoisia lajeja kuten hiihtoa. Kisat eivät varsinaisesti olleet alunperin vaihtoehto olympialaisille, koska ensimmäiset varsinaiset talvikisat järjestettiin vasta vuonna 1928 St. Moritzissa, Sveitsissä. Neljä vuotta aiemmin Ranskan Chamonix'ssa järjestetyille

kansainvälisille talvikisoille olympiakomitea antoi jälkikäteen olympiakisojen arvon. Ideana oli kuitenkin järjestää jotain samankaltaista kuin kesäolympialaisissa oli tehty, mutta vain pohjoisten kansojen – käytännössä ruotsalaisten itsensä – kesken. Pohjoismaiset kisat eivät olleet siten talviolympialaisten edeltäjä vaan pikemmin niiden haastaja, kansallisen kisan ajatuksen tuote. Pohjoismaisten kisojen tehtävä oli pohjoismaisuuden ja erityisesti ruotsalaisuuden rakentaminen eikä kansainvälisen vuorovaihtuksen edistäminen.¹⁶

Suomessa kilpaurheilun organisoituminen noudatti yleiseurooppalaisia latuja. Mitään selvää kansainvälisen olympialiikkeen vastustusta Suomessa ei syntynyt ja koko ajatus kansainvälisestä kilpailusta omaksuttiin Suomessa oikeastaan varsin varhain. Urheiluelämä organisoitui kuitenkin vuosisadan vaihteessa kansalliselta pohjalta. Vuonna 1906 perustettiin SVUL (Suomen Voimistelu- ja Urheiluliitto) koko maan urheilujärjestöjen keskusjärjestöksi. Organisoitumisessa oli kysymys hajanaisen ja irrallisen toiminnan yhdenmukaistamisesta, kontrolloinnista ja lopulta myös valjastamisesta osaksi kansallista projektia. Ensimmäisen vuosikymmenen toiminta oli paljolti eri lajien kansallisten sääntöjen kodifointia ja niiden yhteensovittamista samoihin aikoihin perustettujen kansainvälisten liittojen vahvistamiin sääntöihin. SVUL loi myös kansalliset ennätystilastot ja toimi tuomarina, jotta eri sääntöjä ja erityisesti tiukasti valvottua amatööripykälää noudatettiin. SVUL:n johdossa olleiden fennomaanien tavoitteiden mukaisesti Suomi yhdistettiin yhdeksi urheiluareenaksi – luotiin *suomalainen* urheilu.¹⁷

Kilpaurheilun organisoituminen tapahtui kaikkialla Euroopassa 1800-luvun lopulla kansalliselta pohjalta ja kilpaurheilutradition luominen nähtiin kansallisena projektina rakentaa yhtenäistä kansaa. Yleisöstä tuli tärkein osa urheilua, koska juuri sitä haluttiin muistuttaa urheilun kautta kansakunnan yhtenäisyydestä ja suuruudesta – tehdä tavalliselle rahvaalle vielä kaukaisesta ja abstraktista kansasta tavallisen arjen yläpuolelle nouseva arvo sinänsä. Suurten massojen

kansallistamiseen tarvittiin sellaisia populaarikulttuurin muotoja kuin kilpaurheilua, joka vetosi myös tunteen tasolla suuriin kansanjoukkoihin toisin kuin kansallista rakennustyötä aiemmin hallinneet korkeakulttuurin muodot.

Kansainvälisen kilpailun synty

Askel kohti olympiakisojen ja kansainvälisyyden yhtymistä otettiin vasta 1890-luvulla: ranskalaisen vapaaaherra Pierre de Coubertinin henkilökohtaisen diplomatian tuloksena perustettiin vuonna 1894 Kansainvälinen Olympiakomitea (KOK) ja kaksi vuotta myöhemmin järjestettiin ensimmäiset modernit olympiakisat Ateenassa. De Coubertinin hankkeen suurimman eron muihin edeltäviin ja rinnakkaisiin olympiaprojekteihin on väitetty olleen hänen hankkeelle uhraamansa panostus. De Coubertinille olympiahanke oli elämäntehtävä, jonka toteutumisesta hän ajoi systemaattisesti käyttäen koko vaikutusvaltaisten suhteiden verkostoa ja taloudellista pääomaansa.¹⁸

Vuoden 1896 Ateenan kisojen voidaan oikeutetusti sanoa olleen kokonaan uudenlaisen kansainvälisen urheilukilpailutradition alku, mutta toisaalta kisat olivat sittenkin paljolti vielä vuosisatansa gentlemanurheilun ja voimistelukulttuurin ilmentymä eivätkä niinkään kilpaurheilun ensimmäinen kansainvälinen massatapahtuma. Aristokraattisuus ja elitistisyys olivat vielä hallitsevia piirteitä ensimmäisissä olympialaisissa; ei tavoiteltu suurta maailman tai Euroopan laajuista yleisöä ja niiden sanoma heijasti enemmän väistyvän voimistelukulttuurin kasvatuksellisia ihanteita kuin modernin kilpaurheilun pyrkimystä tuottaa laajoille kansanjoukoille illuusioita.

Ensimmäisten olympiakisojen kohdalla herää kysymys, oliko 1800-luvun lopun maailmassa edes realistisia mahdollisuuksia tavoitella maailman tai edes Euroopan laajuista yleisöä. Modernin ajan tekniset keinot välittää urheilutapahtuma laajalle yleisölle puuttuivat, mutta toisaalta kehittyvä rautatieverkosto mahdollisti suurien joukkojen kokoamisen samanaikaisesti yhteen keskeiseen paikkaan. Hyvä esimerkki jälkimmäisestä olivat kansainvälisen ”kilpai-

lun” massiivisin muoto – maailmannäyttelyt. Niiden merkitys kansainvälisen kilpaurheilutoiminnan synnylle oli merkittävä ja osin yllätyksellinenkin.

Maailmannäyttelyjä voidaan pitää modernin ajan ehkäpä tyypillisimpänä ilmentymänä. Erilaisten näyttelyiden synty liittyi kiinteästi uudenlaisen porvarillisen maailman, teollisuuden ja massatuotannon syntyyn. Ajatus talouden tuotteiden saattamisesta kaikkien nähtäväksi vastasi uuden kapitalistisen maailman ideaaleja. Kansallisia teollisuusnäyttelyitä alettiin järjestää jo 1800-luvun alusta lähtien ja ne ymmärrettiin valtion/kansan voiman ja rikkauden esille asettamisena. Ensimmäinen maailmannäyttely järjestettiin Lontoon Hyde Parkissa vuonna 1851. Jo tämän tapahtuman puitteet olivat mahtavat: 14000 esilleasettajaa ja kuusi miljoonaa kävijää. Maailmannäyttelyjä ja muita pienempiä kansainvälisiä näyttelyjä järjestettiin 1800-luvun jälkimmäisellä puoliskolla epäsäännöllisen säännöllisesti ja tapahtumat paisuivat kerta kerran jälkeen muutamaa valtamerten toisella puolella järjestettyjä maailmannäyttelyjä lukuun ottamatta. Pariisin maailmannäyttely vuonna 1900 kruunasi koko kehityksen: 80 000 esilleasettajaa ja 39 miljoonaa kävijää. Näyttely täytti täten mamenttitapahtuman kriteerit, eikä sitä liene ohittanut monikaan yksittäinen tapahtuma sitä ennen tai sen jälkeen.¹⁹ Suuria massoja oli siis mahdollista liikuttaa 1800-luvun lopun Euroopassa, mutta ensimmäiset kansainväliset olympialaiset eivät sitä vielä tehneet.

15. *Katharine Moore*, ”Love of Fair Play”: The Ambivalent Response to the Olympic Movement in England, 1891–1914. *Contemporary Studies in the National Olympic Games Movement*. Toim. Roland Naul (Frankfurt am Main 1997), s. 71–87.

16. *Jens Ljunggren & Leif Yttergren*, The Nordic Games: Visions of Olympic Winter Games or a National Festival? *Contemporary Studies in the National Olympic Games Movement*. Toim. Roland Naul (Frankfurt am Main 1997), s. 118–127.

17. *Reijo Häyrynen & Leena Laine*, Suomi urheilun suurvaltana. Liikuntatieteellinen seura (Helsinki 1989), 56–61; *Laine* 1992, 121–123; *Hentilä* 1987, s. 222.

18. *Kanin* 1981, s. 19–22; *Moore* 1997, s. 7–78.

19. *Kerstin Smeds*, Helsingfors – Paris. Finlands utveckling till nation på världsutställningarna 1851–1900. *Svenska litteratursällskapet i Finland/Finska Historiska Samfundet*. (Helsingfors 1996), s. 1–18.

Maailmannäyttelyt olivat kansojen välisiä kamppailua, jossa kukin pyrki esittämään henkiset ja taloudelliset voimavaransa mahdollisimman suurina. Urheilukilpailuista kisa oikeastaan erosi selkeimmin siinä, että minäkäänlaisia sijoituksia ja palkintoja ei jaettu vaan pelkän osanoton katsottiin tyydyttävän. Näin oikeastaan kysymys oli lukuisista rinnakkaisista kansallisista ilmaisuista eikä suoranaista kilpailusta. Itse kilpailutilanteen korostuminen kansallisen viestin välittäjänä liittyy selkeästi vain kansainväliseen kilpaurheiluun ja erityisesti olympialaisiin.

Mikä sitten on maailmannäyttelyiden ja kansainvälisen kilpaurheilun yhteys muussa kuin metaforisessa mielessä? Yhteys oli hyvin konkreettinen; toiset olympialaiset järjestettiin maailmannäyttelyn ohessa Pariisissa vuonna 1900, samoin seuraavat vuoden 1904 kisat St. Louisissa Yhdysvalloissa, ja vielä vuoden 1908 olympiakisatkin järjestettiin Lontoossa ranskalais-englantilaisen näyttelyn yhteydessä. Vasta Tukholman kisat vuonna 1912 irrottautuivat tästä maailmannäyttelyiden holhouksesta muodostaen omat selkeästi erilliset kansainväliset kilpaurheilukisansa. Tukholman kisat olivatkin oikeastaan ensimmäiset olympiakisat, joiden yhteydessä voidaan puhua nykyisen kaltaisesta julkisuudesta. Edelliset kisat olivat tyystin hävinneet maailmannäyttelyiden muun ohjelman lomaan, ja vasta Tukholman kisat nostivat ja osin pelastivat olympialaiset erilliseksi traditioksi. Jäänteinä maailmannäyttelyiden kaikenkattavuuden periaatteesta Tukholman kisoissa kilpailtiin myös taidelajeissa kuten kirjallisuudessa, kuvanveistossa, maalaustaiteessa, arkkitehtuurissa ja musiikissa. Tämä tapa säilyi vuoteen 1948. Kuten kansanjuhlilla oli merkityksensä kansallisen kilpaurheilun muotoutumisessa, maailmannäyttelyt olivat laajempi kehys, jonka suojissa kansainvälisestä urheilukilpailusta muotoutui itsestään selvä käytäntö.

Kansainvälisten olympiakisojen vähittäisellä voitolla kansallisista olympia-hankkeista on useita syitä. Yksi syy on varmasti se, että useimmat kansalliset kilpailuhankkeet kaatuivat vuosisadan alussa liian suureen

mahtipontisuuteen. Saksassa suunnitelmat massiivisesta olympiapuistosta kasvoivat liian suuriksi, jotta niitä olisi enää taloudellisesti pystytty toteuttamaan. Britanniassa Cooperin suunnitelmasta järjestää panbrittiläiset kisat ei loppujen lopuksi tullut mitään ja ensimmäiset kansanyhteisön kisat järjestettiin vasta vuonna 1930. Kansallisten projektien osittainen epäonnistuminen jätti tilaa myös kansainväliselle kilpailulle. Toinen tekijä on itse kilpailutilanteen korostuminen juhlatapahtuman kustannuksella kansainvälisissä kisoissa. Kilpailutilanne vetosi suuren yleisöön ja herätti suuria tunteita, joten sitä oli helpompi käyttää myös muunlaisten muistikuvien herättämiseen. Olympiakisojen voittokulku oli kuitenkin hidas prosessi. Vuosisadan alun kisojen hukkuminen maailmannäyttelyiden sekaan osoitti, että niillä ei ollut vielä todellista tilausta tai ehkä paremminkin että kansainvälisille kilpailuille ei ollut vielä annettu sitä "kansallista" merkitystä, joka antoi itse kilpailulle mielen myös yleisön silmissä. Olympialaisista oli tehtävä kansojen kilpailua, ennen kuin ne löysivät tiensä laajojen kansankerrosten tietoisuuteen.

Kohti kansojen kilpailua

Ensimmäisiä olympialaisia on vaikea luonnehtia todella kansainvälisiksi: Ateenan kisoissa 295 urheilijasta 230 oli Kreikasta. Vielä kahdeksan vuotta myöhemmin St. Louisissa 629 urheilijasta 574 oli Pohjois-Amerikasta. Osanotto oli käytännössä täysin vapaata, ihmisten yksityisestä halusta ja varoista kiinni. Näin esimerkiksi sattumalta olympiakaupungissa lomaa viettäneet saattoivat ottaa osaa kisoihin. Varhaisten kisojen joukkuelajit – kansallistunteen ehkä selkeimmät manifestaatiot – osoittavat hyvin kansallisuusperiaatteen poissaolon. Esimerkiksi vuoden 1906 Ateenan välikisoissa, jotka muutoin olivat ensimmäiset todelliset kansainväliset kisat, jalkapallossa sijoittui Tanskan jälkeen toiseksi Ateenan joukkue ja kolmanneksi Thessalonikin joukkue. Niiden lisäksi kisoihin osallistui Smyrnan joukkue, johon kuului viisi englantilaista, kaksi ranskalaista ja neljä kreikkalaista. Sekajoukkueetkin olivat siis edelleen mahdollisia

eikä kansallisuudesta ollut vielä tullut kaiken kattavaa periaatetta.²⁰

Olympialaiset kuitenkin ”kansallistuivat” vähitellen ja samalla ne muuttuivat yhä enemmän yksilöiden kilpailusta kansojen kilvoitteluksi. Nykyolympialaisissa ajatus kansojen/valtioiden edustuksesta ilmenee monissa käytännöissä ja seremonioissa: aloitus- ja lopetusjuhllallisuudet, joissa urheilijat marssivat maansa nimikyltin ja lipun takana, palkintojenjakotilaisuuksissa, joissa soitetaan voittajan kansallishymni ja nostetaan salkoon kansallislippu, mitalien tilastoimisessa maittain ja maakohtaisissa osanottajakiintiöissä. Nämä ovat rituaaleja, joiden kautta yleisölle osoitetaan, mitä yksittäinen urheilija tai joukkue edustaa, ja näin kansallisuudesta tulee yhteinen nimittäjä urheilijan ja hänen yleisönsä välillä. Tämä samaistuminen tekee urheiluelämyksestä täydellisen tunnekokemuksen ja mahdollistaa myös tunnepohjaisten tulkintojen tekemisen oman kansallisuuden erinomaisuudesta. Nämä osanottajien kansallisuutta korostavat periaatteet eivät siis vielä kuuluneet ensimmäisiin olympialaisiin, mutta ne omaksuttiin ja hyväksyttiin ensimmäiseen maailmansotaan mennessä.

Ratkaiseva tapahtuma kohti olympiakisojen ”kansallistumista” oli Kansainvälisen Olympiakomitean kokous vuonna 1907 Haagissa, jossa kisoihin osanotto monopolisoitiin kansoille tai niin kuin asia muotoiltiin, urheilukansoille. Urheilukansoiksi määritettiin taas ne, jotka olivat osoittaneet maineensa urheilumainana. Hyvä keino tähän oli saada oma edustajansa Kansainväliseen Olympiakomiteaan. Olympiakomitean kansallisuusaatetta myötäilevä lausunto avasi ovet myös muutaman sellaisen kansan osallistumiselle, jolla ei ollut vielä omaa suvereenia valtiota. Euroopassa näitä oli kolme: Suomi, Böömi ja Unkari. Samaan ryhmään kuuluivat myös Britannian siirtomaat Intia, Kanada, Australia ja Etelä-Afrikka.²¹

Vasta Lontoossa vuonna 1908 urheilijat virallisesti edustivat kansakuntiaan. Samoja piirteitä oli kuitenkin nähtävissä jo vuoden 1906 Ateenan välikisoissa, jotka olivat mitoiltaan suurempi tapahtuma kuin niitä edeltäneet kisat ja niiden jälkeen järjeste-

tyt varsinaiset olympiakisat Lontoossa. Ateenan väliskisat olivat myös ensimmäiset kisat, joihin suomalaisetkin osallistuivat, vaikka varsinaista virallista joukkuetta ei vielä lähetettykään. Kuitenkin vasta Lontoon kisojen avajaisissa jokainen kansakunta marssi ensi kerran stadionille oman lippunsa takana. Kansallisuus näkyi näin symboleissa, mutta toisaalta runsaasta kahdesta tuhannesta urheilijasta vielä yli seitsemän sataa oli isäntämaan edustajia.²²

Tukholman kisoissa kansalliset symbolit näkyivät entistä voimakkaammin. Jo virallinen kisajuliste lippusymboliikallaan – kreikkalaistyylinen urheilija lippumeren pyörteissä – julisti sanomaa näistä kisoista kansallisvaltioiden mittelonä. Kisan avajaiset ja päättäjaiset jatkoivat Lontoossa aloitettua lippu-kansakunta-symboliikkaa, jossa urheilijat marssivat kansallisina ryhminä oman lippunsa takana. Palkintojenjakojen yhteydessä käytettiin jo systemaattisesti lippu-kansallislaulu-periaatetta osoittamaan, että voittaja olikin käytännössä koko kansa eikä yksittäinen urheilija. Kisoissa käytettiin myös ensikerran selkeitä kansallisuustunnuksia urheiluasujen rintamuksissa.²³

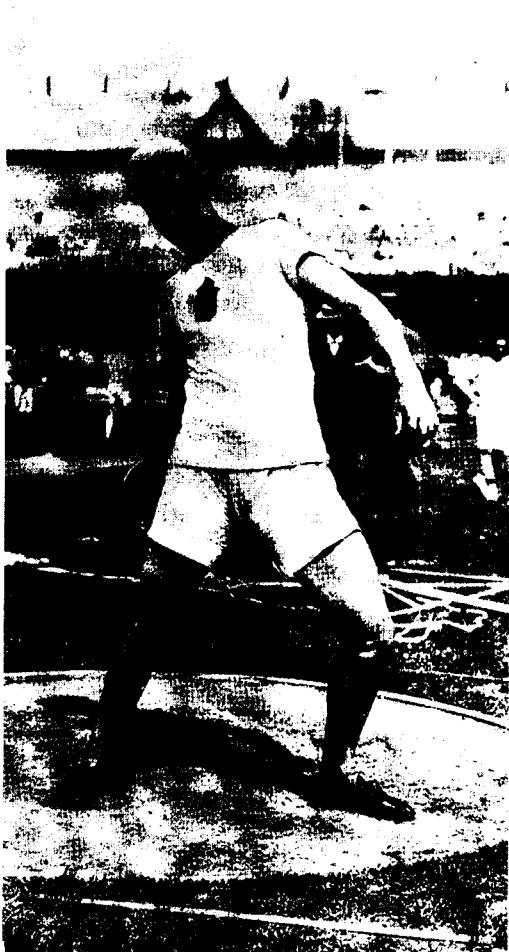
Urheilukansapykälä ei tuottanut vielä Lontoon kisoissa mitään ongelmia, mutta Tukholmassa tilanne oli toisin. Vakavin kiistakysymys oli Suomen ja Venäjän välille syntynyt ns. lippukonflikti. Kärhämä johti koko kansallisuuspykälän uudelleen määrittämiseen kisojen jälkeen. Avajaisissa Suomen joukkue marssi stadionille omana ryhmänään edellään oma lippu ja kyltti ”Finland” ja vielä aakkosjärjestyksen mukaisesti paikassa ennen emämaansa edustajia. Ensimmäisen suomalaisen mitalistin kohdal-

20. Ensimmäisistä moderneista olympiakisoista ks. esimerkiksi *Kanin* 1981, s. 26–40; *Antti O. Arponen*, *Olympiakisat Ateenasta Atlantaan* (Porvoo 1996), s. 10–65.

21. *Jubani Paasivirta*, Suomen osallistuminen Tukholman olympialaisiin vuonna 1912. Diplomaattisia selvittelyjä. Suomen olympiakomitean julkaisu (Helsinki 1962), s. 13–16.

22. *Arponen* 1996, s. 35–52; *Häyrinen & Laine* 1989, s. 63–65; *Paasivirta* 1962, s. 9–13, 16–19.

23. Ks. esimerkiksi *Arponen* 1996, s. 53–65; *Olympiakisat 100 vuotta* (Jyväskylä 1996), s. 49–51. USA:lla oli ollut kansallislippu jo aiemmin urheiluasuuksissa.

Ylioppilas Armas Taipaleen tyylinäyte Tukholman olympialaisissa 1912. Museovirasto.

la salkoon kohotettiin suomalaisten itsensä tuoma lippu, joka ei ollut toki mikään virallinen kansallislippu vaan helsinkiläisen naisvoimisteluseuran seurastandardi. Suomalaisten kansallisen itsetunnon julkituonti oli kuitenkin liikaa emämaalle Venäjälle, ja venäläiset painostivatkin diplomaattisten väylien kautta kisajärjestäjiä. Kun Hannes Kolehmainen 8. heinäkuuta voitti 10 000 metrin juoksun, salkoon nostettiin jo Venäjän lippu, jonka alle oli kiinnitetty Finland-lippu. Tätä käytäntöä oli suomalaisten yhteydessä noudatettu jo Ateenan välikisoissa ja Lontoossa. Asetelma johti tragikoomisiin tilanteisiin: kun Suomi voitti Venäjän jalkapallossa, salkoon nostettiin kaksi Venäjän lippua. Kisojen loppuseremoniassa

suomalaisten ruotuun palauttaminen näkyi kaikkein selvimmin: suomalaiset saivat marssia edelleen erillisenä ryhmänä mutta vain oman kyltin takana ja osana Venäjän ryhmää.²⁴

Kansallinen symboliikka ja nationalistinen ajattelumaailma olivat Tukholman kisoissa konkreettisesti murtautuneet hallitsevaksi ajattelumalliksi. Olympiakisoista oli kasvanut tärkeä oman kansallisvaltion voiman ja yhtenäisyyden esittämisen näyttämö. Tukholmassa olivat kuitenkin vastakkain ajatus kansojen ja kansallisvaltioiden kilpailusta. Suomen, Böömin ja Britannian merentakaisen alueiden erillisten kansallisten demonstraatioiden tukahduttaminen ja niiden sovittaminen osaksi kansallisvaltiojohtoista maailmaa osoittavat hyvin, miten olympiakisojen merkitys kansallistunteen ja kansallisen yhtenäisyyden rakentajana oli löydetty Euroopan suurtenkin valtioiden keskuudessa. Tukholman kisojen jälkeen olympiakisoja hallitsi kansallisvaltiokeskeinen näkemys, joka ei sallinut pieniäkään poikkeamia. Tästä on hyvä esimerkki Kansainvälisen Olympiakomitean kokous vuonna 1914 Pariisissa, jossa suurvallat riisivät vallan vähemmistökansojen edustajilta ja niiden edustus tulevilla kisoilla estettiin.²⁵

Ensimmäinen maailmansota keskeytti olympiaperinteen, rauhanomaisen kansojen kisailun, kahdeksaksi vuodeksi. Mutta kun sodan jälkeen järjestettiin ensimmäiset olympialaiset vuonna 1920 Antwerpenissä, muodosti ennen sotaa kehittynyt kansallinen symboliikka jo itseäänselvyyden, jonka ympärille kisoja organisoitiin. Antwerpenin kisojen virallinen kisajuliste jatkoi samaa kansallislippusymboliikkaa, jonka Tukholman kisat olivat aloittaneet.²⁶ Olympiakisoista oli muotoutunut kansojen tai paremminkin kansallisvaltioiden välistä kilvoittelua, johon osanottamiselle ja jossa menestymiselle annettiin eri osallistujamaisa yhä suurempi kansallinen merkitys. Uusien pienten maiden kuten Suomen ilmaantumisen Euroopan kartalle korosti entisestään olympiakisojen suurta merkitystä kansallisen yhtenäisyyden rakentajana.²⁷

Kansainvälisen kilpaurheilun muotoutumisessa vuosisadan alussa oli olympiakisoil-

la ratkaiseva merkityksensä. Olympialaiset olivat erityisesti pienille kansoille ehdottomasti tärkein kansainvälinen kilpailufoorumi. Toisin kuin tänä päivänä kansainvälisiä kilpailuja järjestettiin todella vähän, vaikka vähitellen sotien välisenä aikana luotiin myös muita kansainvälisen kilpailun malleja. Jalkapallo sai oman kansainvälisen keskusjärjestönsä (FIFA) vuonna 1904 ja kansainvälinen yleisurheiluliitto (IAAF) perustettiin vuonna 1914. Maailmanmestaruuskisoja alettiin järjestää eri lajeissa sotien välisenä aikana. Näistä erityisesti jalkapallon MM-kisat vuodesta 1930 lähtien olivat kansallistunteiden suurta juhlaa. Samoin 1930-luvulla järjestettiin jo muun muassa yleisurheilussa EM-kisoja. Muutkin lajit saivat kansainväliset ilmauksensa. Manner-Euroopassa suosittu pyöräily organisoitui kansallisesti ja Ranskan ympäriajossa polkivat kansalliset joukkueet toisin kuin tänä päivänä, jolloin kisa on kaupallisten ja monikansallisten tallien välinen. Toinen uusi kisailun muoto olivat maaottelut niin yleisurheilussa kuin jalkapallossakin. Esimerkiksi Suomi–Ruotsi-maaotteluja järjestettiin vuodesta 1925 vuoteen 1931, jolloin Ruotsin toiminta Paavo Nurmen ammattilaiseksi julistamisessa katkaisi tradition. Maaotteluiden kautta yhä useampi suomalainen pääsi henkilökohtaisesti seuraamaan kansainvälistä urheilutapahtumaa ja vahvistamaan omaa kansallistuntoaan sen kautta. Maaottelut olivat lähellä toisin kuin suurin osa isoista kisoista.

Kansainvälisen urheilun traditio, jossa urheilija ja joukkue samaistui kansakuntaan, muotoutui tai muodostettiin 1900-luvun alkupuolella, ja se hallitsi sittemmin koko vuosisataa. Kansallinen viesti toistettiin lukuisissa kisoihin liittyvissä käytännöissä ja rituaaleissa, jotta kilpailun ”oikea” tulkinta ei unohtuisi. Tämän kehityksen takana ei varmastikaan ollut yhtä yksittäistä tahoa, vaan se heijasti koko eurooppalaisen yhteiskunnan organisoitumista kansallisuusperiaatteen mukaisesti. Kansainvälinen Olympiakomitea ohjasi tietoisesti kehitystä tähän suuntaan. Olympialaisten muuttuminen kansakuntien tai kansallisvaltioiden kilpailuksi edisti niiden hyväksymistä eri maiden

valtaeliitin keskuudessa. Toisaalta vasta kansallisen sisällön takia kansainväliset olympialaiset tarvitsivat mahdollisimman laajan yleisön. Tämän jälkeen kansat eivät enää asettaneet suuruuttaan näytteille kotimaiselle yleisölle, vaan kansojen järjestys ratkaistiin keskinäisessä kilpailussa. Tämä toi tietenkin mukanaan pelon häviämisestä ja selittelyn huonosta menestyksestä, mutta tämä inhimillinen epävarmuus oli ehto sille, että suuri yleisö pystyi samaistumaan urheilun välittämään suureen draamaan.

Massojen kansallistaja

Urheilukisoja lukuun ottamatta kansallinen rakennustyö keskittyi 1900-luvun alussa lähes yksinomaan kunkin maan omien rajojen sisäpuolelle. Ketkä olivat tämän uuden näytelmän yleisönä? Ketkä oikeastaan lukivat olympiakisoissa välitettyä kansallista viestiä ja miten sitä luotiin?

Olympiakisat olivat alusta lähtien masatapahtuma. Ensimmäistenkin kisojen yleisö oli jo 80 000 henkeä ja tapahtumalla oli suuri merkitys erityisesti kreikkalaiselle yleisölle. Seuraavat Pariisiin ja St. Louisin kisat kuitenkin hukkuivat muuhun vilinään eikä niitä varten rakennettu edes erillisiä stadioneja. Yleisöäkin eri kilpailussa oli vain kourallinen. Lontoon kisojen avajaisissa oli kuitenkin taas 50 000 henkeä ja maratonia sanotaan seuranneen reitin varrella 250 000 henkeä.²⁴ Yleisö oli ensimmäisissä kisoissa pääosin kansallista, ja vasta Tukholman kisat levisivät tiedotusvälineiden avulla myös järjestäjämaan ulkopuolelle laajempien kansankerrosten tietoon. Kisojen popularisoituminen johti myös niiden varhaisen elitistisen luonteen vähittäiseen väistymiseen.

Suomi tarjoaa hyvän esimerkin siitä, miten tieto olympiakisoista tavoitti julkisuuden vasta Tukholman kisojen aikana. Aikaisemmat kisat olivat jo etäisyytensä vuok-

24. *Paasivirta* 1962, s. 31–41; *Hentilä* 1987, s. 231.

25. *Paasivirta* 1962, s. 41–44.

26. *Arponen* 1996, s. 67–79; Olympiakisat 100 vuotta 1996, s. 53–55.

27. Ks. esimerkiksi *Häyrynen & Laine* 1989, s. 163–170.

28. *Arponen* 1996, s. 44.

si jääneet suomalaiselle suurelle yleisölle täysin vieraisiksi. Tukholmassa saavutettua suurta menestystä, 26 mitalia, sitä vastoin käytettiin sumeilematta hyväksi sortokauden kansallisessa propagandassa. Se oli keino rakentaa kansallista yhtenäisyyttä, ja lippukonflikti tarjosi ainekset myös selkeällä vastakkainasettelulle Venäjään nähden. Suomalaista erinomaista urheilumenestystä arvioitiin Helsingin Sanomissa seuraavasti:

”Me emme voi otaksua, että tämä etevyys olisi johtunut mistään erinomaisen ahkerasta tai etevästä harjoittelemisesta... Ei, menestyksemme pakottaa muiden seikkojen ohella uskomaan, että kansamme rotuominaisuudet ovat säilyneet verrattain hyvinä. Säilyneet, sillä ihmisen rotuominaisuuksia tutkiva tiede on osoittanut, että ihmisten rotuominaisuudet ja niissä varsinkin ruumiilliset ovat huolestuttavasti huonontumassa nykyisen sivistyselämän taakkaa kantaessaan.”²⁹

Suomalaisten urheilumenestys ei ollut merkki suomalaisen valmennustaidon erinomaisuudesta, vaan siitä tehtiin merkki koko suomalaisen rodun puhtaudesta. Tukholman kisojen uutisoinnissa lanseerattiin julkisuuteen myös sellaiset iskulauseet kuin ”suomalainen Suomi voittoon” tai ”Suomi juosti maailmankartalle”.³⁰ Suomen menestys ja toisaalta lippukonflikti toivat Suomelle jonkin verran kansainvälistä huomiota, joskin urheilumenestyksen arvo maan tunnetuksi tekijänä oli kyseenalainen. Tärkeää oli kuitenkin, että näin uskottiin Suomessa ja siten rakennettiin voimakkaampaa kansallista itsetuntoa.

Kansainvälinen kilpaurheilu murtautui todenteolla massojen huviksi vasta sotien välisenä aikana, jolloin mahdollisuudet seurata tapahtumia parantuivat. Tiedonvälityksen kehittymättömyys asetti kuitenkin edelleen omat rajoituksensa kansainvälisen urheilun seuraamiselle, ja kansallisten kisojen ja kansainvälisten kisojen seuraaminen olivatkin kokemuksena erilaiset. Kansallisia kisoja oli mahdollista seurata katsojana tai 1920- ja 1930-luvun kuluessa myös radion suorista lähetyksistä. Kansainvälisten kiso-

jen seuranta oli taas useimmiten epäsuoraa, mikä mahdollisti kansallisuusaatteen vielä korostuneemman liittämisen niihin. Kansainväliset kilpailut tarjottiin yleisölle nationalistisen suodattimen läpi.

Urheilutapahtumia seurattiin tietenkin lehdistössä, vaikkakin usein muutamien päivien viiveellä. Esimerkiksi Pariisin vuoden 1924 kisojen dramaattisesta maastajuoksusta raportoitiin Suomessa kolmen päivän viiveellä. Uutisointi oli nykyistä lennokkaampaa tarinointia ja lähempänä urheiluselostusta. Elokuviissa esitettiin jo ainakin vuodesta 1906 Suomessakin urheilutapahtumia käsitteleviä lyhytfilmejä, ja jo Tukholman kisoista valmistui virallinen kisafilmi. Radiolla oli tietenkin sotien välisenä aikana suuri merkitys urheilukilpailujen tunkeutumiseen jokaiseen kotiin, ja suorat lähetykset kansallisista kisoista alkoivat jo 1920-luvulla. Kansainväliset lähetykset kuitenkin takertelivat kauan. Los Angelesin kisojen yhteydessä vuonna 1932 asiaa pohdittiin Suomessa ensi kerran, mutta toteutus olisi ollut vielä liian kallis. Vasta Berliinin olympialaiset vuonna 1936 olivat ensimmäinen merkittävä suoraan radioitu kansainvälinen urheilutapahtuma Suomessa. Toki kansainvälisistä tapahtumista oli raportoitu radiossa jo 1920-luvulta lähtien.³¹

Kansa tavoitti olympiaurheilijat myös heidän kunniaakseen järjestettyjen tilaisuuksien kautta. Suomessa järjestettiin palaaville urheilijoille suurjuhlia, joihin myös valtiollan edustajat, eri ministerit, ottivat osaa. Tilaisuudet keräsivät kymmeniätuhansia ihmisiä juhlistamaan näitä Suomen kansan sankareita ja symboleja.³² Olympiavoitajista rakennettiin näin virallista myyttiä ja urheilua käytettiin sumeilematta kansallistunteen rakentajana.

Maaottelut sijoituivat jonnekin suurten kansainvälisten kisojen ja kansallisten kisojen välimaaston ja niiden kautta kansainvälinen kilpailu oli helpoimmin massojen suoraan tavoitettavissa. Erityisen merkittäviä olivat tietenkin ”arkkivihollisten” kuten Suomen ja Ruotsin kohtaamiset, jotka suorastaan alleviivasivat tapahtuman kansallista viestiä. Stadionilla katsoja automaattisesti tulkitsi kamppailua laajemman Suomen ja

Ruotsin välisen historiallisen kehyskertomuksen kautta, jossa suomalaisuus määrittyi erottautumisena ruotsalaisuudesta.

Maaottelut eivät olleet vain suomalaisille tärkeitä. Esimerkiksi nationalismitutkimuksen "legenda" *Eric Hobsbawm* muistelee omakohtaisesti maaotteluiden ympärillä 1920-luvun Wienissä syntyneitä tunteiden ja sympatioiden paloa seuraavasti:

"Muistan itse, kuinka hermostuneena kuuntelin ystäväni luona radioselostusta ensimmäisestä Itävallan ja Englannin välisestä jalkapallo-ottelusta Wienissä vuonna 1929. Ystäväni lupasivat kostaa minulle, jos Englanti löisi Itävallan, mikä tilastojen perusteella näytti aika todennäköiseltä. Läsäolevista ainoana englantilaisena minä olin Englanti, niin kuin he olivat Itävalta. (Onneksi peli päättyi tasapeliin.) Tällä tavalla kaksitoistavuotiaat lapset laajensivat joukkueuskollisuuden koskemaan koko kansakuntaa."³³

Koko kansan kilpaurheilu

Kansainvälisestä urheilusta oli 1920-luvulle tultaessa muodostunut yksi merkittävimmistä välineistä kertoa laajalle yleisölle kansallista viestiä, mutta urheilu oli myös laajoille kansankerroksille heidän omaa maailmaansa lähinnä olevan kulttuurin osa-alue; sen kautta he löysivät ja antoivat muodon omalle kansalliselle identiteetilleen. Kansainvälisen urheilun "kansallistuminen" ja kansainvälisten urheilukilpailujen suosio yhä laajempien kansankerrosten keskuudessa liittyi laajempaan kansallisen kulttuurin muutokseen. Kansallinen liike oli ollut alkujaan elitistinen, sivistyneistön projekti uudenlaisen identiteetin rakentamiseksi. Tässä rakennustyössä uusi kansallinen sivistyneistö turvautui niihin kulttuurimuotoihin, jotka olivat osa sen maailmaa. Nämä edustivat paljolti perinteistä korkeakulttuuria. Kansallinen projekti laajeni kuitenkin vuosisadan alkupuolella laajempiin kansankerroksiin. Kun kansallinen identiteetti omaksuttiin esimerkiksi työväestön keskuudessa, kansallisuus sai oman erityisen tulkintansa ja kansallisuutta ilmaistiin uusien,

työväestölle ominaisten, kulttuurimuotojen kautta. Kansanhuveista kehittynyt kilpaurheilu vastasi hyvin tähän haasteeseen.

Vuosisadan alun urheilukeskustelussa olivat vastakkain kansallinen ja kansainvälinen, joista jälkimmäinen korosti kansojen keskinäistä kilpailua ja mallia, jossa oma kansallinen erinomaisuus ilmaistiin voittamalla avoimessa kilpailussa muut haastajat. Kansainvälisessä kilpaurheilussa itse kilpailun ja voiton symbioosi muodosti kansallisen retoriikan ytimen, kun aikaisemmin urheilujubla itsessään oli tärkein kansallinen manifestaatio. Siirtymä näytöksellisyydestä korostamaan itse kilpailua heijasti urheilun yleisempää muutosta sivistyneistön kulttuuriprojektista populaarikulttuuriseksi ilmiöksi. Kansainvälisen urheilun elitistisen alkuvaiheen jälkeen sen yleisönä olivat laajat kansankerrokset. Olympiavoiton sisältämä kansallinen viesti levisi voittajavaltion sisällä eri yhteiskuntaluokkien keskuuteen ja sen kansallinen koodi oli avattavissa niin työväestölle, talonpojille kuin sivistyneistöllekin. Kansainvälisen urheilunäytelmän yleisö oli kuitenkin toiselta puolin rajallinen, koska suurin osa yleisöä vastaanotti kisan epäsuorasti kotimaisen julkisuuden kautta ja kertomus kansainvälisestä tapahtumasta voitiin ohjata vain kansalliseen näkökulmaan, jolloin valikoidun tarinan yleisönä olivat yhden maan kansalaiset. Vasta satelliittitekniikka mahdollisti 1960-luvulta lähtien todellisen maailmanlaajuisen yleisön synnyn.

Kilpaurheilulla oli vuosisadan alussa ja on luultavimmin edelleen kaksi erillistä puoltaan. Toisaalta se toi kunkin valtion kehitykseen vakautta. Kilpaurheilu loi arjen harmauteen illuusion ylevästä kansasta, johon "rahvaskin" kuului. Urheilu muistutti kansakunnan yhtenäisyydestä ja aut-

29. Helsingin Sanomat 18.7.1912.

30. Hentilä 1987, s. 224.

31. *Eino Lyytinen*, Perustamisesta talvisotaan. Yleisradion historia. 1. osa. 1926–1949. Yleisradio (Helsinki 1996), s. 103–108.

32. *Laine* 1992, s. 222–223.

33. *Eric Hobsbawm*, Nationalismi. Suom. Jari Sedergren, Jussi Träskilä & Risto Kunnari (Tampere 1994), s. 157.

toi ”rahvasta” unohtamaan arjen yhteiskunnalliset ongelmat. Urheilu tarjosi myös valtiovallalle loistavan välineen rakentaa ja pönkittää kansallista yhtenäisyyttä ja lojaliteetteja eikä urheilumenestyksen valjastamista osaksi kansallista projektia kaihdettu. Toisaalta kilpaurheiluun liittyi monia epävarmuustekijöitä. Kansainvälisessä kilpailussa vain voitto toi glooriaa kansakunnalle, mutta häviön mahdollisuus oli koko ajan läsnä. Kansainvälisessä kilpailussa ei ollut yhtä ennalta asetettua tarinaa kuten kansallisissa kisoissa, vaan siinä oli rinnakkain useita tarinoita ja tulkintoja. Koska itse kilpailu ratkaisi tarinan kulun, kansainvälisen urheilutarinan loppu oli aina avoin. Näin urheilun ja kansallisen kulttuurin liitossa oli mukana myös annos eliitin kontrolloimatonta ainesta – rahvaan omaa tulkintaa kansallisuudesta. Rahvas ehkä sittenkin tulkitsi kansallisuuden ”väärin” ja tämä epävarmuus rahvaan omasta aktiivisesta roolista saattoi aiheuttaa eliitin keskuudessa myös urheilun vierastamista. Esimerkiksi Suomessa sivistyneistön omassa keskustelussa esitettiin vielä sotien välisenä aikana mielipiteitä, että kansan henki sai todellisen ilmentymänsä ainoastaan korkeakulttuurissa.

Viimeistään sotien välisenä aikana kansallinen retoriikka levisi kansainvälisen urheilun avulla laajojen massojen, rahvaan, keskuuteen ja siitä kasvoi sen tapa löytää kansallisuutensa ja antaa tälle kansallisuudelle muoto ja kasvot. Kansainvälisestä kilpaurheilusta oli muodostunut tärkeä, arjessa elävä ja muuttuva, populaarikulttuurin rakennusaine kansalliselle identiteetille.

ERKKI VASARA

Ryssäviha, urheilu ja suojeluskunnat

Dosentti Erkki Vasara tuo kirjoituksessaan esiin suojeluskuntaurheilun taustalla olleita ryssävihan tunteja täydennykseksi Outi Karemaan väitöskirjalle.

■ Vuosien 1917–18 tapahtumista vauhtia saanut ja ennen muuta Akateemisen Karjala-Seuran ja Suojeluskuntajärjestön piirissä kaksi- ja kolmikymmenluvulla esiintynyt ns. ryssäviha on aikansa rasismina yhä tänäänkin kiintoisa ilmiö. Neuvostoliiton hajoamisen jälkeisen Venäjän kansalaiset ovat vapaita liikkumaan tai asustamaan ulkomaille mielensä mukaan, kunhan vain rahavarat antavat myöten, ja isosta kansasta riittiikin 1990-luvulla väkeä luoteiseen naapurimaahan niin turisteina kuin erilaisissa bisneksissä askartavina yrittäjinä. Myös muiden ulkomaalaisten, mm. balkanilaisten, somalien ja arabien sinänsä vähäiset määrät ovat ennestään lisääntyneet. Samaan aikaan Suomessa vallitsee edelleen melkoinen työttömyys, jonka kiroukseen joutuvat nuoret ja vanhemmatkin katkeroituvat; he kokevat tulleen syrjäytetyiksi yhteiskunnassa. Yhdistyneenä alhaiseen koulutustasoon, rotuennakkoluuloihin, tietämättömyyteen ja typeryyteen tällainen tilanne vie ihmisen helposti rasismiin ja lopulta väkivallan, vihan tielle. Esimerkkejä löytyy. Toistaiseksi viha ja pelot ovat kohdistuneet ”vääränvärisiin” ulkomaalaisiin, mutta mitä tuo tulevaisuus tullessaan. Ovatko ”ryssät” vanhan perinteen mukaisesti seuraavia uhreja?

Outi Karemaan keväällä 1998 ilmestynyt väitöskirja ”Vihollisia, vainoojia, syöpäläisiä” avasi kiintoisat näkymät maailmansotien välisen ajan ryssävihan alkuvuosiin, sen taustoihin ja perusteisiin. Siinä missä tämän päivän ulkomaalaisviha näyttyy erinäisten, yhteiskunnan sivuraiteilla olevien puolirikollisten porukoiden rettelöintinä, jonka selvittäminen kuuluu poliisivoimille, oli